

Արցախի Գյուլիստան գյուղի ձեռագրական ժառանգությունը XVII դ. երկրորդ կեսին

Հարությունյան Մ. Գ.
ախագ գիտաշխատող, պ.գ.թ.
ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտ (Երևան, Հայաստան)
marina-arutunyan@mail.ru

Վճռորոշ բառեր՝ Գյուլիստան, ձեռագիր, Մաշտոց Ձեռագ, Ավետարան, հիշատակարան, մանրանկարչություն, Խաչեն գավառ, Մատենադարան, Արցախ, մատենագիտություն

Рукописное наследие села Гулистан Арцаха второй половине XVII века

Арутунян М. Г.
старший научный сотрудник, Кандидат исторических наук
Институт истории НАН РА (Ереван, Армения)
marina-arutunyan@mail.ru

Аннотация. Таким образом, основываясь на результатах научных исследований, подчеркнем, что армянская рукописная культура с различными ее проявлениями веками развивалась как в разных регионах Восточной Армении, так и в Арцахе. Центры рукописи находились в разных частях Арцаха, из которых известны Гандзасар, Дадиванк, Амарас, Гчаванк, монастырь Ериц Манканц и другие.

Ряд ценных рукописей был написан также в селе Гулистан во второй половине 17-го века. Последний находился в исторической провинции Хачен Арцахской области. Позже село было включено в Шаумянский район Республики Арцах (Нагорный Карабах). В настоящее время село необитаемо и находится под контролем Азербайджана (оно было оккупировано последними в 1992 году).

Сохранились лишь некоторые рукописи Гулистана, написанные во второй половине 17 века. Они хранятся в Матенадаране имени Месропа Маштоца Республики Армения. Эти рукописи различны по своему содержанию. Интересным содержанием выделяются рукописи «Маштоц дзерац», «Евангелие», которые хранятся под номерами 1032, 4228, 9043, 10472. В статье представлено общее описание рукописей – содержание, воспоминания писателя, художника-миниатюриста, получателя, общие заметки.

Ключевые слова: Гулистан, рукопись, Маштоц Дзерац, Евангелие, воспоминания, миниатюра, Хаченский край, Матенадаран, Арцах, библиография.

Manuscript Heritage of the village of Gulistan of Artsakh in the second half of the 17th century

Harutyunyan M. G.
Senior Researcher, Candidate of Historical Sciences
The Institute of History of NAS RA (Yerevan, Armenia)
marina-arutunyan@mail.ru

Abstract. Thus, based on the results of scientific research, we emphasize that the Armenian manuscript culture with its various manifestations has been developed for centuries both in different regions of Eastern Armenia and in Artsakh. The centers of the manuscripts were in different parts of Artsakh, of which Gandzasar, Dadivank, Amaras, Gchavank, Yerits Mankants Monastery and others are known.

A number of valuable manuscripts were also written in the village of Gulistan in the second half of the 17th century. The latter was located in the historical province of Khachen of the province of Artsakh. Later it was included in the Shahumyan region of the Artsakh (Nagorno Karabakh) Republic. The village is currently uninhabited and is under Azerbaijani control (it was occupied by the latter in 1992).

Only a few of Gulistan's manuscripts written in the second half of the 17th century have survived. Those are kept in the Matenadaran after Mesrop Mashtots of the Republic of Armenia. The manuscripts are different in their content. The manuscripts "Mashtots dzerats", "Gospel", which are kept under numbers 1032, 4228, 9043, 10472, stand out for their interesting content.

A general description of the manuscripts - content, memoirs of the writer, miniaturist, recipient, general notes are presented in the article.

Key words: Gulistan, manuscript, Mashtots Dzerats, Gospel, memoir, miniature, Khachen province, Matenadaran, Artsakh, bibliography.

Հայկական Գյուլիստան գյուղը գտնվում էր պատմական [Արցախ նահանգի Խաչեն \[9\] գավառում, հետագայում ընդգրկվեց Արցախի \(Լեռնային Ղարաբաղի\) հանրապետության Շահումյանի \[2, էջ 255\] շրջանի մեջ](#): Մատենագիտությունից և տեղում պահպանված վիճակագիր արձանագրություններից հայտնի է, որ մինչև 15-րդ դարը գյուղը կոչվել է Վարդուտ, այնուհետև թուրքերեն բառացի թարգմանությամբ՝ Գյուլիստան [\[6, էջ 6\]](#): Իսկ Կ. Ղահրամանյանի հաղորդած տեղեկության համաձայն՝ «*սա հին ձեռագրերից հայտնի Վարդուտ գյուղն է, որը հետագայում պարսկերենի ազդեցության տակ դարձել է Գյուլիստան*» [\[3, էջ 13\]](#): Ըստ Ղևոնդ Ալիշանի՝ Արցախի Խթթավանքի մի արձանագրությունում գյուղը կոչվում է Գոլաստյան [\[7, էջ 37\]](#):

Գյուլիստանի մշակութային, ռազմական և քաղաքական դերն ու նշանակությունն ավելի բարձրացավ, երբ այստեղ ձևավորվեց մելիքություն [\[4, էջ 112-116\]](#): Գյուլիստանի կամ Թալիշի մելիքությունը սկսվում է Քյուրակչայ գետից, այսինքն Գանձակի սահմաններից և տարածվում է մինչև Թարթար գետը [\[8, էջ 3\]](#): Գյուլիստանի ռազմավարական գլխավոր ամրոցներից է Գյուլիստանի բերդը, որը գտնվում է Գյուլիստան գյուղից մոտավորապես 2 կմ արևմուտք: Վերջինս 18 -րդ դարի առաջին երեսնամյակում Արցախի ազգային – ազատագրական պայքարի ընթացքում ստեղծված հինգ ռազմական կազմավորումներից մեկի՝ Չարաբերդ – Գյուլիստան [\[5, էջ 36-38\]](#) սղնախի կարևոր հենակետերից մեկն էր [\[1, էջ 85-92\]](#): Սղնախական պայքարի անկումից և Աբրահամ Մալաթյանի մահից հետո, 18-րդ դարի կեսերին բերդն անցել է գավառի հայտնի մելիքներից մեկի՝ Մելիք Հովսեփի հովանավորության տակ, որի նստավայրը Հոռեկավանքի ապարանքն է: Մելիք Հովսեփի և նրա որդիների՝ Մելիք-Բեգլարի և Մելիք Աբովի օրոք բերդն երկրամասի հզորագույն ամրոցներից էր և շարունակել է մնալ անառիկ Շուշվա խաների ոտնձգությունների դեմ: Գյուլիստանի բերդը եղել է հայ-ռուսական դիվանագիտական նամակագրության օջախներից մեկը, որտեղ 1813 թ. հոկտեմբերի 12-ին կնքվել է ռուս-պարսկական հաշտության պայմանագիր [\[5, էջ 38\]](#):

Ներկայումս գյուղը բնակեցված չէ և գտնվում է Ադրբեջանի վերահսկողության տակ [\(վերջինիս կողմից բռնազավթվել է 1992 թ. -ին\)](#):

Գյուլիստանում դարեր ի վեր գրվել են բազմաթիվ հայերեն ձեռագրեր, որոնցից մի քանիսը պահպանվում են Հայաստանի Հանրապետության Մեսրոպ Մաշտոցի անվան Մատենադարանում:

Գիտական հոդվածում ներկայացվում է XVII դ. երկրորդ կեսին Գյուլիստանում գրված որոշ անտիպ ձեռագրերի ընդհանուր նկարագրությունը, որոնք հանգամանորեն չեն ուսումնասիրվել: Այդ ձեռագրերը իրենց բովանդակությամբ տարբեր են: Իրենց հետաքրքիր բովանդակությամբ առանձնանում են «Մաշտոց Ձեռագ», «Ավետարան» և այլն ձեռագրերը: Ստորև ներկայացնեք մի քանիսը՝ ըստ ձեռագրերի համարների:

ՁԵՌԱԳԻՐ Հ^մ 1032

ՄԱՇՏՈՑ ՁԵՌԱՑ

ՎԱՅԻՐ՝ Գիլիստան, 1692 թ.: **ԳՐԻՉ**՝ Դավիթ: **ՄՏԱՅՈՂ**՝ Մելիքսեթ քիչ.: **ԹԵՐԹ**՝ 304: **ՆՅՈՒԹ**՝ թուրք: **ՄԵՃՈՒԹՅՈՒՆ**՝ 15,4 X 12: **ԳՐՈՒԹՅՈՒՆ**՝ միասին: **ԳԻՐ**՝ բոլորգիր: **ՏՈՂ**՝ 18: **Մերնկր**՝ կիս, լգ: **ԿԱՉՄ**՝ կտղ. **Հշակրն**. գրչի՝ էջ 298 ա, հետագայի՝ 297 բ (1740 թ.), 299 բ (1799 թ.): **Վիճակը**՝ բավարար:

ԲՈՎԱՆԳԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

– «Կանօն մկրտութեան» (թ. 2ա), «Կանօն նըշան օրհնելոյ» (թ. 21բ), «Կանօն հարսանեաց հանդարձ ալրինեցեք...» (թ. 25ա), «Խրատ փեսային եւ հարսին (Կանօն պսակի)» (թ. 31ա), «Գանձք, ողբք, Սաղմոս ննջեցելոց, եւ շարական, Աւետարան, երգ պաշտաման» (թ.134բ), «Տաղ» (թ. 142բ), «Ողբ մեռելին մանկանց» (թ. 143բ), «Աղօթք վասն երաշտի» (թ. 248բ), «Աղօթք վասն հիւանդի» (թ. 249) և այլ բաժիններ:

ՀԻՇՏՏԱԿԱՐԱՆ ԳՐՉԻ

– Գրչության հիշատակարանում նշվում է. «Փառք Ամենասուրբ Երրորդութեան՝ Հօր եւ Որդոյ, եւ Սուրբ Հոգոյն, որ ետ կարողութիւն տկար ոգւոյ՝ Դաւիթ անախտանի, մեղօք զառաջեալ եւ չարեօք ի յի, սղալագիր եւ զանարիեստ գրչի հասանեալ ի աւարտ սուրբ գրոցս, որ գոչի Մաշտոց, որ ունի բովանդակ գելթն խորհուրդ սուրբ եկեղեցւոյ: Ի երկիրս Բարտայ, ի գեօղս որ գոչի Գուլրստեան, ընդ հովանեաւ Սուրբ Աստուածածնին եւ Սրբոյն Սինասայ, թուական ՌՃԻՄԱ (1692), ի հայրապետութեանց տեսռն Սիմօնի եւ Երեմիայի, իշխանութիւն Պարտոյ երկրիս Ապագղուլիխանն, ի խնդրոյ բարեմիտ և աստուածասէր Մելիքսեթ քահանային, յիշատակ իւր եւ ծնօղացն իւրոց, հօրն՝ Գասպարին...» (թ. 298ա): Հարկ է նշել, որ ձեռագիրը հետագայում ստացան ևս երկու հոգի՝ Խաչատուր քահանան (1740 թ. թողել է հիշատակարան - էջ 297բ) և տեր Կարապետ քահանան (1799 թ. թողել է հիշատակարան - էջ 299բ):

ԾԱՆՈՒԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

– Գրիչը ձեռագիրը նվիրել է իր ծնողներին՝ Գասպարին և Փերիին, հանգուցյալ եղբայրների՝ Պահաթուրի, Այդինի, Մեջլումի հիշատակին:

ՁԵՆԱԳԻՐ Հ^{որ} 4228

ԱԲԵՏԱՐԱՆ

ՎԱՅՐ՝ Գիւլիստան, 1681 թ.: **ԳՐԻՉ**՝ Եսայի երեց: **ԹԵՐԹ**՝ 213: 210թ-213թ էջերը՝ դատարկ: **ՆՅՈՒԹ**՝ թուղթ **ՄԵԾՈՒԹՅՈՒՆ**՝ 21 X 16: **ԳՐՈՒԹՅՈՒՆ**՝ երկսին: **ԳԻՐ**՝ բոլորգիր: **ՏՈՂ**՝ 21: **Մերնկր**՝ անետարանիչ՝ 2, կիս, լզ.: **ԿԱԶՄ**՝ կտղ. (շականակագոյն), կազմի **Ա** երեսին՝ խաչի պատկեր: **ԱՍՏԱՌ**՝ դրոշմագարդ կտաւ (կտորի վրա կան միանման գեղեցիկ ծաղիկներ): **Հշտկրն. գրչի**՝ թ. 209 ա-210ա, հետագայի՝ թ. 210ա (ԺԹ դ.): **Վիճակը**՝ բավարար, պարզ ընթացման: Որոշ էջեր ներդիրներով՝ 36ա, 36բ, 62ա:

ԲՈՎԱՆԳԱԿՈՒԹՅՈՒՆ – «Սբ Աւետարան ըստ Մատթեոսի» (թ. 3ա), «Սբ Աւետարան ըստ Մարկոսի» (թ. 62բ) «Սբ Աւետարան ըստ Դուկասու» (թ. 99ա), «Սբ Աւետարան ըստ Յոհաննու» (թ. 161ա):

ՄԱՆՐԱՆԿԱՐՉՈՒԹՅՈՒՆ – Ձեռագրում չորս ավետարանիչների Ավետարաններում կան զարդանկարչության տարբեր դրսևորումներ: Գեղարվեստական հարդարանք են կազմում 2 ավետարանիչների (թ. 98բ), կիսախորանների, անվանաթերթերի պատկերները: Մատթեոս ավետարանի մանրանկարը պատկերվել է իր իսկ Ավետարանի «Անվանաթերթ»-ի (թ. 3ա) վրա:

Վերջինիս գլատառը սկսվում է ավետարանի խորհրդանշանով: Հարկ է նշել, որ հայ զարդանկարչական արվեստի մեջ ավետարանչի, ինչպես նաև խորհրդանշական արարածների պատկերներով գլխագրերը կիրառվել են դեռևս 11-րդ դարում (օր՝ 11-րդ դարի Մուղնու հայտնի Ավետարանը): Այդ մանրանկարում պատկերված կիսախորանի մեջ առկա են միանման, կանաչ, կարմիր գույների համադրությամբ նախշազարդեր:

Մարկոսի Ավետարանի «Անվանաթերթ»-ը (թ. 62բ) վնասված է: Ուշագրավ է «Դուկաս ավետարանչի» մանրանկարը, որում նա պատկերված է կանգնած դիրքով՝ Ավետարանը ձեռքին: Մանրանկարը ընդգրկված է երկարավուն շրջանակի մեջ՝ կանաչ, նարնջագույն, դեղին գույների համադրությամբ (թ. 98բ): Մանրանկարին հաջորդում է Դուկաս ավետարանչի «Անվանաթերթը» (թ. 99ա), որտեղ առկա է զարդանկարներով պատկերված կիսախորան: Գլխագրերում երևում են գրերի տարբեր ձևեր՝ կենդանագիր, թռչնագիր, զարդագիր:

Հետաքրքիր թեմատիկայով առանձնանում են էջ 160բ մանրանկարները, որոնցում առկա են «Հովհաննես ավետարանչի» և «Սբ կույսի» պատկերները: Հովհաննես ավետարանիչը պատկերվել է նստած դիրքով՝ Ավետարանը ձեռքին: Մանրանկարը ներառված է

երկարավուն շրջանակի մեջ, որի ներքևի անկյունագծի մոտ պատկերվել է խորհրդավոր թռչուն: Սբ կույսը պատկերվել է կանգնած դիրքով՝ երեխան գրկին: Սբ կույսի ոտքերի տակ ծաղկողը պատկերել է ոլորված օձին: Այս մանրանկարին հաջորդում է Հովհաննես ավետարանչի «Անվանաթերթ»-ը, որում, ինչպես Դուկասի անվանաթերթում, առկա են գրերի տարբեր տեսակներ՝ կենդանագիր, զարդագիր (թ. 161ա):

Ձեռագրի էջերում կան լուսանցազարդեր, թռչնագրեր, զարդագրեր:

Լուսանցազարդ՝ հուշկապարիկ (մարդա-ցուլ, ձիացուլ, մարդաձի – թ. 5ա, 22բ), նախշազարդ (թ. 4ա, 7ա, 7բ, 12բ, 13ա, 22ա, 24բ, 25ա, 26բ, 28ա, 29բ, 32բ, 34ա, 34բ, 35բ, 37ա, 38ա, 43ա, 46ա, 54ա և այլն), թռչուն (թ. 30ա), տերև (թ. 42ա, 93ա), տանար (թ. 48ա, 149ա), խաչ (թ. 154ա, 203ա):

Թռչնագրեր՝ թ. 4ա, 8բ, 9ա, 18ա, 18բ, 21ա, 26բ, 28ա, 29բ, 31բ, 32բ, 34ա, 40ա, 42ա, 54ա, 56բ, 57բ, 63բ, 65ա, 69ա, 71ա, 76բ, 83բ և այլն:

Զարդագրեր՝ 5բ, 7ա, 7բ, 11ա, 15բ, 17ա, 18բ, 19բ, 22ա, 23բ, 25ա, 27ա, 31ա, 34բ, 35բ, 37ա, 40բ, 43ա, 44բ, 46ա, 53բ, 61ա, 66ա, 67ա, 77ա և այլն:

ՀԻՃԱՏԱԿԱՐԱՆ ԳՐՉԻ – «Արդ օրհնեալ ես Քրիստոս Աստուած մեր, ստեղծող եւ Արարիչ համայ գոյից արարածոց քոյ որդիայ, կենդանոյ եւ կենդանոյ արարծոյ եւ մարդասէր Աստուած ի քէն սարսեալ դողան իմանայի զօրութիւնք, Փառօք քո: Դու Տէր տէրանց եւ Աստուած Աստուծոց լոման ժամանակաց: Վասն մեր փրկութեան կամաւ հօր եւ հանույթամբ Սբ հոգւոյ խոնարհեցար յերկնից եւ մարմնացար յամէն ահեալ Սբ կոյս Աստուածածին Մարիամայ եւ դատապարտեցեր զմեղս մեր, ՚ի մարմնի խաչեցար, թաղեցար ... համբարձար փառաւք յերկինս, եւ միւս անգամ զալոցէս, զերկոյտասան ազգն իյի նովին բարեխաւս Սբ Աստուածածինն ազատեայ զհոգիս Ամիրին, Հախնազարին, Մելքունին, Գոգային, Պէկային, Նազլու խանին եւ զմեղս, որ գրչիս եւ սուտանուն Եսայի իրիցիս, Ամէն: Արդ գրեցաւ Սբ Աւետարանս ձեռամբ Եսայի քահանայիս եւ հայրն իմ Հախնազարն եւ մայրն Պէկաղն եւ հօրեղբայրն Մելքունն, որ էր աշխատաւոր առաւել քան զհայր, որով բազում աշխատեցաւ իւր իմ մանկութենէս մինչեւ ցայսօր: Որպէս յազէ գործ ՚ի յագոյն իւրում աշխատէ այնպէս աշխատաւ որէ ՚ի վաղը իմ, մինչեւ կարգեաց զիս: Երես անկեալ աղաչեմ զձեզ եղբայրք, այս Մելքունէս յիշեցէք ՚ի Քրիստոս եւ բոլոր հաւատով: Եւ զյիշօղն յիշեալ լինի առաջ ՚ի Աստուծոյ, Ամէն: Արդ գրեցաւ Սբ Աւետարանս յերկիրն Շաքի ՚ի գիւղն Գուլուստան ընդ հովանեաւ եւ ՚ի թուին Ռ.Ճ.Լ. :

Յիշեցէք ըՍտեփանոս սարկաւազս, որ գթուխոսս կոկեցաւ ...» (թ. 209ա-210ա):

ՀԻՇՏԱՏԱԿԱՐԱՆ ՀԵՏԱԳԱՅԻ - «Ի ժամանակին որում նստեալէր Սարգարն ՚ի քաղաքն Գանջայ եւ բազում բանակս ժողովեալ ընդ իւր» (թ. 210ա):

ԾԱՆՈՌԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

Տիտղոսաթերթի մեկ գրութիւնից կարելի է ենթադրել, որ այս ձեռագիրը Մատենադարան էր բերվել Թավրիզից, որը այնտեղ եղել էր 29 թվահամարի ներքո. «Ձեռագիր Թավրիզու, N 29» (թ. 2ա):

**ԶԵՆԱԳԻՐ ՀՊ 9043
ՄԱՇՏՈՑ ԶԵՆԱՅ**

ՎԱՅԻՐ՝ Գիւլիստան(նան՝ Գուլստեան), 1689 թ.: **ԳՐԻՉ**՝ Դաւիթ: **ՄՏԱՅՈՂ**՝ Եսայի քիչ.: **ԹԵՐԹ**՝ 297: **ՆՅՈՒԹ**՝ թուղթ: **ՄԵԾՈՒԹՅՈՒՆ**՝ 16,5 X 12: **ԳՐՈՒԹՅՈՒՆ**՝ միասին: **ԳԻՐ**՝ բոլորգիր: **ՏՈՂ**՝ 18: **Մերնկր**՝ լզ, կիս: **ԳԱՀՂԱՆԱԿ** թուղթ 1, տպագիր, ժամագիրք: **ԿԱԶՄ**՝ կտղ., մետաղյա խաչով: **ԱՍՏԱՌ**՝ դրոշմագարդ կտաւ: Հշտկրն. գրչի՝ էջ 131 ա, հետագայի՝ էջ 134 բ: **ՎԻՃԱԿԸ**՝ բավարար(վերակազմված):

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ - «Աղօթք» (թ. 4ա, 38բ, 40ա, 67բ, 111բ, 116 բ): «Սաղմոս» (թ. 11ա, 16ա, 49ա, 217ա): «Ընթերցածս Յեսասեայ մարգարէտ» (թ. 12ա, 17ա, 28բ): «Թուղթ Եբրանցւոյ» (թ. 17բ): «Աւետարան Յօհանու» (թ. 18ա, 43ա): «Խրատք» (թ. 21ա): «Թուղթ Պօղոս առաքեալի» (թ. 29բ): «Զարոգ սարկաւագի» (թ. 31ա, 233բ): «Թուղթ Պօղոս առաքեալի Յեփեսացւոց» (38ա): «Սաղմոս ի Դաւիթ» (թ. 52բ): «Աւետարան ըստ Մատթէոսի» (թ. 72ա, 106ա, 173ա, 188ա, 233ա): «Աւետարան ըստ Մարկոսի» (թ. 72բ, 103բ, 185 ա): «Աւետարան ըստ Լուկասու» (թ. 73ա, 115 բ, 161ա, 194ա, 224բ, 269ա): «Աւետարան ըստ Յոհանու» (թ. 73բ, 154բ): «Զարոգ սարկաւագի» (թ. 88բ): «Ընթերցածս Յեսայեայ մարգարէտ» (թ. 101 բ, 105ա, 207ա, 231ա, 267ա): «Գանձ մանկանց» (թ. 135ա): «Մեղեղի մանկանց» (թ. 137բ): «Ողբ մեռելի» - {Ով քահանայք և վարդապետը, Աստուածաբան և ժողովուրդք հաւատացեալք ամենեքեան զիմ գանգատս լսեցէք դուք միաբան և զԱստուած աղաչեցէք ինձ փրկութենէ ...}(թ. 139ա- 140բ): «Անբիծքի Սաղմոս» (141ա): «Շարական պաշտման» (թ. 151ա, 157ա, 164ա, 169 բ, 175 բ): «Ընթերցածս Յերամիայ մարգարէտ» (թ. 223բ): «Ընթերցածս ՚ի գործոց Առաքելոց» (թ. 224ա): «Աղօթք հիւանդի, չորեքշաբթի և ուրբաթի» (թ. 255բ): «Աղօթք վասն ապաշխարողաց» (թ. 270 բ):

ՄԱՆՐԱՆԿԱՐԶՈՒԹՅՈՒՆ - «Լուսանցա- զարդ»՝ թռչուն (էջ 15ա, 40ա, 49ա, 85ա, 120 ա, 135ա), գլուղացի (խորհրդանշող որպէս փեսայի կերպար՝ էջ 21ա), նախշագարդ (թ. 26բ, 36բ, 37բ, 40ա, 52բ, 55ա, 58ա, 67բ, 87բ, 94ա, 115ա, 148 ա, 164ա և այլն), «Թռչնագիր» (թ. 36բ, 37բ, 44բ, 49ա, 67բ, 85ա, 94ա, 125 ա, 135ա, 167 բ), «Չարդագիր» (թ. 40ա, 52բ, 115ա, 120 ա), «Կիսախորան» (թ. 40ա, 228բ, 267ա):

ՀԻՇՏԱՏԱԿԱՐԱՆ ԳՐԶԻ - «... Որ ետ

կարողութի տկար ոգւոյ Դաւիթ անախտանի մեղօք զառացեալ եւ չարեօք իլի սղալագիր եւ անարհեստ գրչի հասանել ի աւարտ Սբ գրոցս, որ կոչի Մաշտոց, որ ունի բովանդակ գեօթն խորհուրդն եկեղեցւոյ ՚ի երկիրս Բարտայ ՚ի գեօղս որ կոչի Գուլստեան ընդ հովանեաւ Սբ Աստուածածնին եւ Սրբոյն Մինասայ ՚ի թուականութեան հայոց Ռ.Ճ.Լ.Ը ՚ի հայրապետութեան Սիմաւոնի եւ Երեմիայի ՚ի եպեսկոպոսութեան Ուռեկա Մօսիսի ՚ի իշխանութեան պարսից Բարտոյ Ապագոլի իսանն ՚ի դառն եւ ՚ի դժուար ժամանակի որ պարսիկ ազգն շարժեալ եւ նեղացուցանէ զքրիստոնէայսն: Ի խնդրոյ բարեմիտ եւ աստուածասեր քահանայն Յեսայի, յիշատակ իւր եւ ծնողացն իւրոց՝ Սարգսին, Ազիզին եւ եղբարցն՝ Վարդանին, որ հանգուցեալ առ Քրիստոս Աստուած իւրն արքայութեան տացէ, Անդրեասին, Գրիգորին, Պետրոսին եւ իւրոց արեան մերձաւորացն, Ամէն: Փափագ սիրով եւ յօժարութեամբ ըստացան զաս ՚ի հալալ ընչից իւրանց յիշատակ իւրոց անջնջելի եւ իւրանց ծնողացն եւ ամբողջ ազգականացն, Ամէն: » (թ. 131ա-132ա):

ԾԱՆՈՌԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ -

Ձեռագիրը վերակազմված է հին ու նոր կաշիների միացումով, հին կազմատառով: Գլխավոր վերակազմիչ՝ Ս. Խաչատրյան (1965թ.): Էջադրված են մինչև 294 - բ, իսկ 295, 296 էջերը՝ դատարկ: Վերջինս թվայնացված չէ, գտնվում է Մատենադարանի ձեռագրատանը:

**ԶԵՆԱԳԻՐ ՀՊ 10472
ՄԱՇՏՈՑ ԶԵՆԱՅ**

ՎԱՅԻՐ՝ Գիւլիստան, 1686 թ.: **ԳՐԻՉ**՝ Եսայի երեց: **ԹԵՐԹ**՝ 139: **ՆՅՈՒԹ**՝ թուղթ: **ՄԵԾՈՒԹՅՈՒՆ**՝ 16,5 X 10,5: **ԳՐՈՒԹՅՈՒՆ**՝ միասին: **ԳԻՐ**՝ բոլորգիր, նոտրգիր: **ՏՈՂ**՝ 19: **Մերնկր**՝ լուսանցային, ճզ լզ: **ԿԱԶՄ**՝ կտղ.: **ԱՍՏԱՌ**՝ վանդակագարդ կտաւ: Հշտկրն. գրչի՝ էջ 131 ա, 134 ա, 134 բ-135ա, հետագայի՝ էջ 5ա (ԺԷ դ.), 139 բ (ԺԸ դ.), 138 բ (ԺԹ դ.): **Վիճակը**՝ բավարար: 60բ, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73 էջերում առկա են խոնավության հետքեր:

ԲՈՎԱՆԳԱԿՈՒԹՅՈՒՆ - «Աղօթք» (թ. 1ա, 9ա): «Կանոն խորհրդոյ Սրբոյ Մկրտութեան» (թ. 6ա): «Բարոզ» (թ. 9ա): «Շարական» (թ. 19ա): «Ընթերցածս Եսաեայ մարգարէ» (թ. 22բ): «Կանոն հանդերձի հարսանեաց օրհնելոյ սաւ ... » (թ. 25բ): «Ընթերցած Պօղոս առաքեալի» (թ. 52բ): «Աւետարան ըստ Յովհաննոյ» (թ. 53բ): «Սուրբ ես Տէր» (թ. 80ա): «Փառաբանութիւն Տիրոջը» (թ. 97բ): «Տաղ» (թ. 136ա): «Աղօթք» (թ. 137բ, 139բ):

ՄԱՆՐԱՆԿԱՐՉՈՒԹՅՈՒՆ - «Թռչնագիր» (թ. 35բ, 44բ, 49բ, 80ա, 90բ), «Ճակատագարդ» (թ. 49բ, 117ա), «Լուսանցագարդ» (թ. 35բ, 49բ, 97բ), լուսանցային (թ. 44բ, 131ա, 133ա), «Հուշկապարիկ» (թ. 80ա, 89ա):

ՀԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ ԳՐՉԻ - «Յիշեցէք մեղաւորիս Եսայի անարժան հոգուս» (թ. 131ա): «Յիշեցէք գրագմա մեղս ՚ի մաքրափայլ աղօթս ձեր» (թ. 134 ա): «Արդ գրեցաւ Սբ Մաշտոցս ՚ի ձեռամբս անարժան և մեղաւոր Եսայի երիցիս: Եւ հայրն իմ՝ Հախնագարն, եւ մայրն իմ՝ Պէկաղն, մեծ հայրն իմ՝ Ամիրն, և կողակիցն իւր՝ Գոգայն, զիօր եղբայրն իմ՝ Մելքումն և իւր կողակիցն Ագուխանն և գորդին Յովհանն ... Յիշեցէք զմեզ ՚ի մաքրափայլ աղօթս ձեր և դուք յիշեալ կլինիք ... Եւ արդ գրեցաւ զկտակարանս յերկիրն Շաքի ՚ի գեւղն

Գուլուստան ընդ հովանեաւ Սբ Աստուածածնին, ՚ի թուին ՌՃԼԵ» (թ. 134 բ-135ա):

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. **Արզումանյան Չ.**, «Մեծ» և «Փոքր» սղնախների հարցի շուրջ // Լրաբեր Հասարակական Գիտությունների, 1985, № 4, էջ 85-92: [http://raber.asj-oa.am/5338/1/1985-4\(85\).pdf](http://raber.asj-oa.am/5338/1/1985-4(85).pdf)
2. **Կարապետյան Ս.**, Հյուսիսային Արցախ, Եր., 2004:
3. **Ղահրամանյան Կ.**, Հյուսիսային Արցախ, գոյության պայքար, գիրք Ա, Եր., 1993:
4. **Ղահրամանյան Կ.**, *Նյույթեր Գյուլիստանի մեղիքության պատմության վերաբերյալ* // Լրաբեր հասարակական գիտությունների, 1979, № 12, 112-116:
5. **Ղուլյան Ա.**, Արցախի և Սյունիքի մեղիքական ապարանքները, Եր., 2001:
6. **Մկրտչյան Ճ.**, Ժողովրդական թերթ, 1992, թ. 27-30 հուլիսի, էջ 6: <http://greenstone.flib.sci.am/gsd/collect/nlagrad-arcaxyan/index/assoc/HASHce2f/ea292924.dir/joghtert48.pdf>
7. **Ղևոնդ Ալիշան**, Արցախ, Եր., 1993:
8. **Րաֆֆի**, Խամսայի մեղիքությունները (1600 - 1827), Թիֆլիս, 1882:
9. **Ուլուբաբյան Բ.**, Խաչենի իշխանությունը X – XVI, Եր., 1975:

Сдана/Հանձնվել է՝ 06.03.2021
 Рецензирована/Գրախոսվել է՝ 12.03.2021
 Принята/Ընդունվել է՝ 16.03.2021